

ЗМЕШАНАЕ БЕЛАРУСКА-РУСКАЕ МАЎЛЕННЕ Ў СВЯТЛЕ САЦЫЯЛІНГВІСТЫЧНАГА ВЫМЯРЭННЯ

МАНАГРАФІЯ ПРА “ТРАСЯНКУ”

Напрыканцы 2018 г. у славутым міжнародным выдавецтве “Peter Lang” (Берлін) выйшла калектыўная манаграфія **«Моўны кантакт – змяшэнне моў – выбар мовы – замена мовы: Сацыялінгвістычнае даследаванне беларуска-рускага змешанага маўлення “трасянка” ў Беларусі»** («Sprachkontakt – Sprachmischung – Sprachwahl – Sprachwechsel: Eine sprachsoziologische Untersuchung der weißrussisch-russisch gemischten Rede “Trasjanka” in Weißrussland»), яе аўтары – прафесар эканамічнай сацыялогіі Венскага ўніверсітэта **Бернхард Кітэль**, навуковы супрацоўнік Інстытута сацыялогіі Генскага ўніверсітэта **Дзіяна Лінднер**, прафесар Гамбургскага ўніверсітэта **Ян Патрык Цэлер**, прафесар Альдэнбургскага ўніверсітэта **Герд Генчэль** і выкладчык Альдэнбургскага ўніверсітэта **Марк Бругеман**.

Тэрмінаспалучэнне “беларуска-рускае змешанае маўленне” (ням. WRGR, бел. БРЗМ, рус. БРСР) для прадукту нязмушанага (!) кантактавання і функцыянавання вуснай разнавіднасці дзвюх роднасных моў упершыню ўведзена Г. Генчэлем замест лінгвоніма *трасянка* (беларуская *трасянка*) і ў навукавай літаратуры

апошняга дзесяцігоддзя шырока ўжываецца як у замежным, так і ў айчынным мовазнаўстве. Асаблівы розгалас сярод навукоўцаў гэтая праблематыка набыла ў 2006 г., калі пад кіраўніцтвам прафесара Г. Генчэля з Альдэнбургскага ўніверсітэта імя Карла фон Асецкі (Германія) стаў распрацоўвацца буйнамаштабны міжнародны навукова-даследчы праект «Трасянка ў Беларусі: змешаны код як вынік беларуска-рускага моўнага кантакту. Моўнае структураванне, сацыялінгвістычныя механізмы ідэнтыфікацыі і “эканоміка” мовы». Праект быў падтрыманы і беларускімі лінгвістамі падчас стажыроўкі нямецкага вучонага на кафедры гісторыі беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта восенню 2006 г. У той час Г. Генчэль не толькі вывучаў тэарэтычныя і практычныя праблемы беларуска-рускага моўнага кантактавання, але і выступіў з дакладам і цыклам лекцый перад супрацоўнікамі і студэнтамі філалагічнага факультэта. Першапачатковым этапам даследавання сталі запісы маўленчай практыкі адной сям’і з Баранавічаў, назіранні над якімі паслужылі асновай даклада Герда Генчэля і ўраджэнкі Беларусі Святланы Тэш, навуковага супрацоўніка кафедры славянскага мовазнаўства Альдэнбургскага ўніверсітэта. Доклад быў агучаны на Міжнароднай навукавай канферэнцыі “Мова – літаратура – культура”, прысвечанай 80-годдзю з дня нараджэння прафесара Льва Шакуна, і ў дапрацаваным выглядзе апублікаваны ў чацвёртай серыі “Весніка БДУ” (2007, № 1). У свой чарговы прыезд у Мінск летам і восенню 2008 г. нямецкі беларусіст заключыў спецыяльную дамову паміж Беларускім дзяржаўным і Альдэнбургскім універсітэтамі, падключыў да выканання свайго праекта навукоўцаў з Цэнтра сацыялагічных і палітычных даследаванняў БДУ пад кіраўніцтвам прафесара Давіда Ротмана.

У верасні 2008 г. па ініцыятыве Г. Генчэля на XIV Міжнародным з’ездзе славістаў у македонскім Охрыдзе быў праведзены спецыяльны тэматычны блок “Беларуская трасянка і ўкраінскі суржык”, прысвечаны феномену трасянкавасці ў еўрапейскіх мовах. Першапачаткова лакальная (на матэрыяле толькі беларускай моўнай сітуацыі) праблема стала набываць агульнаеўрапейскае значэнне, паколькі сёння ў многіх краінах

адбываецца англаамерыканская моўная экспансія, пачынаюць выяўляцца тэндэнцыі трасянкавасці на ўзроўні літаратурнай і дыялектнай інтэрферэнцыі, сваёй і іншай мовы, што навязваецца часам і абставінамі сусветнай глабалізацыі. Вынікі даследавання беларуска-рускага змешанага маўлення, як і ўкраінскага суржыка, сталі прадметам дыскусіі на XV Міжнародным з'ездзе славістаў (Мінск, жнівень 2013 г.), калі да абмеркавання праблем міжмоўнага кантактавання далучыліся шматлікія даследчыкі з розных краін свету.

Адзначым, што вынікам амаль дзесяцігадовага вывучэння беларускай трасянки супрацоўнікамі Беларускага дзяржаўнага і Альдэнбургскага ўніверсітэтаў сталі больш як сто артыкулаў, навуковых дакладаў, прэзентацый у найбольш вядомых і аўтарытэтных часопісах Еўропы, што спрыяла ажыўленню навуковай цікавасці як да беларускай мовы, так і ў цэлым да краіны. Па матэрыялах даследавання асобных структурных узроўняў трасянки абаронены 5 дысертацый: “Сінтагматычныя аспекты беларуска-рускага змешанага маўлення: пераключэнне кодаў, змяшэнне кодаў і падобныя феномены” (Святлана Тэш), “Фанетычная варыянтнасць у беларуска-рускім змешаным маўленні” (Ян Патрык Цэлер), “Тэндэнцыі развіцця словазмянення беларуска-рускай змешанай разнавіднасці “трасянка” і рускага субстандарту “прастамоўе” ў параўнанні з літаратурнымі мовамі і дыялектамі” (Аксана Брандэс), “Мова і нацыя ў Беларусі: моўныя ідэалогіі адносна ролі беларускай і рускай моў у час кіравання прэзідэнта А. Лукашэнкі” (Марк Бругеман), “Беларуская мова і змешаныя коды ў сацыялінгвістычным і псіхалінгвістычным аспектах: катэгорыя адносін да мовы ў грамадстве” (Алена Лянкевіч). Сёлета рыхтуецца да абароны шостая дысертацыя, аўтар – былая аспірантка кафедры гісторыі беларускай мовы БДУ Наталля Краўчанка, якая выконвала працу ў Альдэнбургскім універсітэце – «Беларуска-руская змешаная разнавіднасць “трасянка” як сродак камунікацыі беларускіх дзяцей і падлеткаў».

Дысертацыйныя працы нямецкіх даследчыкаў змешанага беларуска-рускага маўлення сталі асновай спецыяльнага зборніка артыкулаў па матэрыялах навуковай канферэнцыі (“Беларуская трасянка і ўкраінскі суржык”; навук. рэд. Г. Генчэль, С. Запрудскі, 2008, 133 с.), некалькіх аўтарскіх манаграфій (Тэш С. “Сінтагматычныя аспекты беларуска-рускага змешанага маўлення: змяшэнне кодаў і морфасінтаксіс”, 2014, 270 с.; Цэлер Я. П. «Фанетычная варыяцыя ў беларускай “трасянцы”. Моўныя змены і змены мовы

пры беларуска-рускім моўным кантакце», 2015, 494 с. і інш.), апублікаваных у выдавецкай серыі “Studia Slavica Oldenburgensia”.

Сярод грунтоўных даследаванняў беларускай трасянки можна таксама вылучыць працы такіх вучоных з Беларусі, як Генадзь Цыхун, Ніна Мячкоўская, Сяргей Запрудскі, Таццяна Рамза і інш. Фактычна першым у беларускай лінгвістыцы, хто звярнуў увагу на феномен трасянки ў беларускай мове, быў прафесар Г. Цыхун, які ў 1998 г. у зборніку матэрыялаў Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя” (Мінск, БДУ) апублікаваў артыкул «“Трасянка” як аб’ект лінгвістычнага даследавання» (с. 83 – 89). Пазней артыкулы і даклады навукоўца па гэтай праблематыцы былі выдадзены асобным зборнікам у Альдэнбургу ў згаданай серыі выданняў (“Штудыі па трасянцы”, 2013, 53 с.). З адметнай пазіцыяй у разуменні феномена беларускай “трасянки” выступае прафесар Н. Мячкоўская, якая ў адрозненне ад Г. Генчэля лічыць, што “трасянка – гэта і ёсць сучасная беларуская мова ў яе субстандартных ідыялектах, большасць людзей, што гавораць на ёй, гавораць менавіта на трасянцы” (гл.: Белорусская “трасянка” как яблоко раздора и как оселок метода // Русский язык в научном освещении. 2018, № 1/35, с. 247).

Апублікаваная манаграфія складаецца з дзевяці самастойных раздзелаў, у кожным з якіх аналізуецца тыя ці іншыя структурныя кампаненты змешанага беларуска-рускага маўлення паводле сацыялінгвістычных крытэрыяў. Фактычны матэрыял даследавання атрыманы ў выніку інтэрв’ю, бланк якога ўтрымліваў 37 пытанняў, што датычыліся ўзросту, сямейнага стану, адукацыі, нацыянальнасці, месца жыхарства, веравызнання, роднасці мовы, моўных сітуацый і прыярытэтаў і інш.

У манаграфіі аналізуецца агульныя палажэнні тэорыі камунікацыі, звязаныя з выбарам мовы і моўных змен, погляды лінгвістаў і сацыёлагаў на моўныя дзеянні, выбар мовы ў сацыяльным кантэксце. Асобна разглядаюцца гісторыка-палітычныя і сацыяльна-эканамічныя фактары развіцця беларускай ідэнтычнасці, станаўленне моўнай палітыкі і яе канкрэтнае напаўненне, адносіны моўцаў да дзяржаўнага двухмоўя і ўласнага маўлення. Асабліва ўвага пры гэтым звяртаецца на моўныя паводзіны інфармантаў і іх моўную самаідэнтыфікацыю, вылучаюцца крытэрыі моўных паводзін і культурных перакананняў, звязаныя з сацыяльнай сітуацыяй маўлення ў залежнасці ад моўных прыярытэтаў таго ці іншага калектыву ці мікрагрупы, уласнай самаацэнкі і лінгвістычнага разумення міжмоўных кантактаў.

Робіцца вывад пра дамінаванне рускай мовы ў большасці сфер моўнага камунікавання, ня-змушана-змушаны характар змешанага бела-руска-рускага маўлення, што ўяўляе сур'ёзную пагрозу для далейшага выкарыстання беларускай мовы як дзяржаўнай.

Звяртае на сябе ўвагу грунтоўная бібліяграфічная частка кнігі са шматлікімі працамі па міжмоўным кантактаванні не толькі выканаўцаў праекта па трасянцы з Беларусі і Германіі, але і даследчыкаў з іншых краін (с. 315 – 337). Приведзеныя ў дадатку руска- і нямецкамоўны бланкі інтэрв'ю дазваляюць рэальна ацаніць глыбіню навуковай аргументацыі зробленых вывадаў і назіранняў і могуць быць выкарыстаны ў далейшых даследаваннях па міжмоўнай інтэрферэнцыі.

Не можам не адзначыць таксама і арыгінальнае афармленне вокладкі манаграфіі, у ніжняй частцы якой сімвалічна віхрацца ўмоўныя выявы герба “Пагоня”, сцягоў бел-чырвона-белага, сённяшніх дзяржаўных Беларусі і Расіі, а таксама савецкага чырвонага з зоркай і сярпом ды молатам як мастацка-зрокавыя вобразы ўзаемадзеяння беларускай і рускай моў.

Мікалай ПРЫГОДЗІЧ,
доктар філалагічных навук, прафесар,
загадчык кафедры беларускага мовазнаўства
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта,
Алена ПРЫГОДЗІЧ,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
загадчык кафедры нямецкай мовы
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Аўтары ахвяруюць ганарар на развіццё часопіса.